

NASTAVA FILOZOFIJE KAO FILOZOFSKI I METODIČKI PROBLEM

DUŠAN TRAVAR

Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 371.3:1

Stručni rad

Primljeno: 1988 - 02-28

Razmatra se problemska veza filozofije i njene nastave, dakle zadobijanje filozofije kao metodičkog problema. Pojam i značenje metode ukazuje na upućenost nastavne metode na znanstvene metode i pokazuje njihovu predmetnu razliku. Pojam i značenje metodike se profilira iz potrebe za specijalnim metodikama, pa i filozofijskom. Daje se opis postojećeg stanja metodike filozofije u nas (Ivo Despot, Josip Marinković, Boris Kalin) te ukazuje na metodizam, pedagoški diletantizam i na status nastavnika s obzirom na moguće i trajno poboljšavanje nastavnog postupka, na odnos teorije nastave i nastavne prakse. Dovodi se u vezu pojam filozofije, odnos filozofije i znanosti, filozofija kao osvještenje, filozofija u odgoju, odnos filozofije i nastave, i filozofijsko prožimanje nastave, da bi se filozofija odredila kao nastavni predmet.

Problemska veza — Tema iz naslova obavezuje da izložimo model jedinstva teorije nastave filozofije i filozofije kao teorije nastavnog zbivanja. Filozofija kao teorija ulazi u postavku o vlastitoj izloživosti. Time se, očigledno, problematizira odnos elemenata: nastava, filozofija, nastava filozofije kao praksa filozofije, teorija nastave — i to teorija nastave filozofije — pa i filozofija kao teorija. Ti elementi su već i sami *composita* pa se, eto, pitamo, da li moramo prethodno raspolagati gotovim određenjima pojedinih sastojina takvog jedinstvenog dešavanja koje je na jedan način sebe uzelo za predmet u jednom institucijski organiziranom načinu prakse filozofije, da bismo započeli sa razlaganjem problematičnog njihova odnosa, ili ih moramo tek konstituirati.

Budući da je filozofija sama sebe uzela za predmet na jedan način teorije nastave, ona mora biti definirana metodički i kao metodika; budući da je nastava ovdje shvaćena filozofijski, ona također mora biti filozofija. Ili, u jednom po filozofiju još povoljnije prepletenom odnosu filozofije i *filozofijske* metodike filozofije: kao teorija nastave i nastavna praksa ona mora biti filozofijska i filozofija; kao nastava filozofije ona mora biti metodička i »metodika«.

Pojam metode u metodologijskom smislu zadobijamo, prema općem shvaćanju, iz novovjekog tematiziranja same metode kao prve teme filozofije. Metoda, kao znanstvena, postaje upitnom onda, kada je filozofija, prvobitnije kao *prôte philosophia*, također kao *humana scientia* i »duhovne nauke«, toliko specificirala svoj predmet, da ga je, za svaku

neku svoju suvremenost, na najopćenitiji način već odredila i time »izgubila«.

No, nikako ne znači da prije tematiziranja, u povijesnom smislu, same metode, kao prvenstvenog filozofijskog problema, nije funkcionalnom bila metoda i »metode«, ta *méthodos* je i *dialektikè téhne* kao umijeće vođenja predmetnog razgovora, i *via negationis* negativne teologije, i *sholastička metoda*, skup načina postupanja posredstvom kojih vjera nastoji doseći razumijevanje onoga što joj je unaprijed dato. Pojam metode, i sa njime u vezi izgrađivanje teorije metode, ne samo dakle prakticiranje metoda, rezultat je rada iz potrebe za višestrukim razvojem znanosti i njegovim osiguranjem, dakle, iz potrebe za primjenom znanstveno zasnovanog znanja, znanosti sa svoje strane proizišlih iz prvobitno prakticiranih (mitologijskih, religijskih, »filozofijskih«) načina pristupa, u kojima se ozbiljuje ljudski genij — način pristupa kosmosu, čovjeku, i *svemu što se zbiva* u makrokozmu i mikrokozmu (N. Cusanus), i u njihovu odnosu. Kada metoda proizlazi iz samoga »predmeta«, koji nekako prevladajuće obuzima onoga ko se njime bavi, ona ne potrebuje da bude tematizirana. »Metoda« će tu biti proizvod predmetnog bavljenja saobrazan /predmetu. Metoda će, nasuprot tomu, biti problem kada je predmet u osvajanju, »u otkrivanju«, ili kada je predmet nekako u iščezavanju, kada je, također, predmet višestrukih pristupa i prelamanja već zgotovljenih interdisciplinarnih pristupa.

Pojam i značenje metode — Ovladavanje svakim nekim zadatkom vezano je za određene zakone. Stoga postoji plansko ili, u najširem smislu, metodsko držanje u najrazličitijim oblastima. O metodi u pravom smislu se govori onda, kada neki logički princip određuje postupak u službi nekog znanstvenog cilja. Princip treba tražiti u jedinstvu osnovnih pojmova, pomoću kojih svaka neka znanost obuhvata svoj predmet i ocrta oblast istraživanja. Metodologijski problemi, dakle, u suprotnosti prema tehničkim, uvijek su stvar filozofije, koja mora opravdati važenje osnovnih pojmova znanosti iz jednog najvišeg pojma i dokazati da su oni potrebni zbog svoje jasnosti i određenosti.

Utoliko ukoliko je metoda jedinstvo i upućenost osnovnih pojmova jednih na druge, koji tek daju da »nastanu« predmeti dotične znanosti, metoda i »stvar« su pojmovi koji se uzajamno određuju. Nešto ne može metodski biti ispravno a stvarno pogrešno, već je stvarna greška uvijek i metodsko-metodička. Metoda je, dakle, obuhvatnost kriterija koji utemeljuju zahtjev za ispravnošću znanstvenih sudova, norma koja vodi istraživača na njegovu putu. No, bez obzira na jedinstvenost metode, izvođenje nekog istraživačkog zadatka se odvija na individualan način i pruža veliku raznovrsnost. Jedinstvu upućenosti osnovnih pojmova jednih na druge neke postojeće discipline odgovara predmetna struktura njenih »stvari«. U pojedinačnih disciplina pojmovna struktura je jedinstvena, pa prema tome postoje fizikalna, biologijska, historijska, matematička itd. metoda, koje svoju zasnovanost imaju u pojmu fizike,

biologije, povijesti, matematike itd. Ti pojmovi kao osnovni pojmovi svoje sistematsko mjesto imaju ne u supripadnim znanostima, već u osnovnoj znanosti — filozofiji.

Kroz logičke principe, koji su djelatni u metodi, znanost jeste, ili bi trebalo da bude, samostalna oblast važenja, koja svoj vlastiti zakon ima u sebi, uvažavanje kojeg njoj obezbjeđuje sigurnost, dosljednost i otklanjanje stranog miješanja. Ali, pošto spoznaja iziskuje slobodno ćudoredno potčinjavanje zajednički shvaćenog društva, znanost je povezana sa izvan-znanstvenim objektivnim važenjem. Metoda kao oruđe spoznaje ne iscrpljuje objektivno postojeće, već ponad sebe ukazuje na povezanost koja određuje ponašanje u smislu izvan-znanstvenih vrijednosti. Metodički zakoni u svakoj nastavnoj struci iziskuju najveću pažnju. No, nastavne metode nisu istovjetne znanstvenim metodama, jer znanstvenois-traživačkim metodama otkrivaju se još nepoznate »istine«, a nastavnim metodama učenici/studenti usvajaju znanja koja je znanost već osvojila, ali nisu ni u suprotnosti s njima.

Metodika — pojam i značaj — Dok se teorija znanstvenih metoda kao logička disciplina naziva *metodologija*, metodika označava učenje o bavljenju metodom *nastave*. Ako se ona bavi zahtjevima koji se postavljaju svakoj nastavi, naziva se *didaktika*, teorija nastave koja se s obzirom na svoju općehrazovnu tendenciju naziva i *teorija obrazovanja*. Ako metodika ulazi u postupak samo jedne struke, naziva se *specijalna metodika* ili didaktika dotične struke.

Ne preobilna literatura iz teorije metode nastave filozofije (metodike) kod nas poglavito nudi konkretne prijedloge za neposrednu upotrebu nastavnika, prijedloge nastale iz nastavne prakse autora, koriste sadašnju literaturu ali ne vrše produbljivanje (npr. Ivo Despot). Nastava marksističke i savremene građanske filozofije u Gimnaziji, Sarajevo, 1965). Izuzetnim se čini rad Josipa Marinkovića (*Metodika nastave filozofije*, Zagreb, 1983), kao i vrijedan udžbenik Borisa Kalina (*Povijest filozofije s odabranim tekstovima filozofa*, VIII izd., Zagreb 1980). Josip Marinković slijedi ideju »filozofije filozofskog obrazovanja« i smatra da »utemeljenje metodike filozofije može, dakle, biti samo u filozofiji« (*Isti*, Metodika nastave osnova marksizma, Zagreb 1979, str. 20), i da »metodika filozofije tako se uspostavlja kao filozofija metodike« (nav. dj., str. 21), što još traži dostatnog utemeljenja.

Vrijednosti prijedloga za neposrednu upotrebu nastavnika filozofije počiva u produbljivanju koje ti prijedlozi pružaju praktičaru. Oni mogu, pravilno primijenjeni, tj. ako nastavnik zna da sačuva svoju samostalnost, obogatiti nastavu. Konkretnost prijedloga, iza kojih često stoji bogato nastavno iskustvo i pedagoški ispravno osnovno usmjerenje autora, samim time ima vrijednost dobrog primjera. Ti prijedlozi mogu pripomoći iskustvu drugoga i utjecati na njegovo držanje saobrazno osjećanju nastavnika-pedagoga. Metodička nastojanja koja streme da pedagoške probleme uvijek iznova osvježe posmatranjem sa sve novih

strana stoga su, uprkos mnogoobraznosti i nepovezanosti, vrijedna visoke ocjene, a to naročito zaslužuje oduševljenje sa kojim se propagiraju, oduševljenje koje, na posredan način, ugodno oživljuje nastavu.

Nastavno iskustvo, koje je za nastavnika od velike važnosti, služi tomu, da on upozna vlastite metodičke sposobnosti i mogućnosti, da individualno postupanje može upraviti na pojedinačan slučaj, dakle, stvar je lične sposobnosti, koju svako neko kao nastavnik mora sam steći, a nikako nije potpuno znanstveni zadatak. Izgledniji put, da se iskustva i teorijska razmatranja drugih učine korisnim a da se ne ogriješimo o njihovu individualni karakter, posboji u povezivanju metodike sa njenom poviješću. Historijski postojeći pokušaji da se ovlada nastavnim problemima za sistematiku su od velikog interesa. Što se u njima uspjelo ili omanulo da se u osnovi prozre, štiti metodiku isponovnih okušavanja takvih putova koji su se jednom za svakad pokazali nepogodnim i pogrešnim. Kod nemogućnosti da se poučavamo oponašanjem mnogih današnjih i povijesti pripadnih uzora, za metodu nastave kao osnov preostaje samo pozivanje na teoriju nastave. Doduše, teorija nije neophodna za nastavu neposredno, podjednako kao što neko ne mora poznavati logiku kao znanost da bi ispravno mogao misliti. Ali, poznavanje teorije omogućuje da se svi pojedinačni koraci *svjesno* dovode u odnos sa cjelinom, i da im se time učvrsti sigurnost i dosljednost. Ma koliko da je nastavni rad beskrajno različit, ipak je lišen proizvoljnosti. On u svim svojim individualnim načinima u pogledu postavljenog zadatka posjeduje zakonitost prema kojoj se može prosudivati. Ako se ona zanemari, onda se na ono spoljašnje gleda kao na bitno. Nastaje trka za metodom, nastojanje da se metoda ovlada umjetnim zahvatima, ili nastaje kult metode (metodicizam), koji ispravno važećim smatra samo ono što se kreće u određenim tradiranim oblicima. Obje greške počinjava pedagoški diletantizam, koji se naročito još odlikuje nesposobnošću da neizbježne nesavršenosti, kojih ima svaki odgojitelj i nastavnik, razlikuje od načelnih omaški, koje uključuju protivrječe u odnosu na smisao cjeline, pedagoški diletantizam koji stoga u prosudbi metode drugih uvijek omanjuje i obmanjuje. Nasuprot tomu, teorija nastave mora, ako se neće ostati samo na stupnju djelanja iz osjećanja, neprestano nastojati da sprovođenjem funkcionalnih povezanosti sa svim svojim konsekvencijama nudi jasnoću nastavniku o sebi samom. Da li je teorija nastave za to već spremna, ostavljamo neispitanim. U svakom slučaju ona ima još velike zadatke, naročito u pogledu strukture nastavnih predmeta. Ona se pak neprestano mora ovjeravati na prosudbi prakse nastave, bilo da vodi stručnjake, čije nastavne pokušaje treba da prosuđuje, da bi podržavala ideju zbiljskom djelanju, bilo da izoštrava duhovno oko nastavniku koji se i dalje obrazuje, tako da on biva sve sposobniji za objektivnu samokritiku.

Pojam filozofije — Onaj tko filozofijski razmišlja stoji u posebnoj vrsti neznanja. Neznanje pri tom nije nepoznavanje određenih sadržaja, već počiva u tomu, da je u poznavanju mnogo čega i svega nečega

nepoznat osnov moći i mogućnosti znanja i spoznanja a puko poznavanje ništeto pred idejom pravog znanja. Time se onaj tko filozofijski razmišlja ističe znanjem svojega neznanja (*oīda hoti uden oīda, docta ignorantia*). Time on sebe tek pobuđuje na novu, prije nepoznatu oblast mogućeg znanja. Buđenje započinje »čuđenjem« (*to thaumázēin*). Čuđenje udivljenje se zbiva pred onim, što važi kao samorazumljivo. Ono najvećma samorazumljivo za svagdašnji razum jeste bivstvo, jeste to, da uopće nešto jeste a ne naprotiv ništa. Bivstvo je uvijek već unaprijed nekako shvaćeno prije nego je pojedinačno biće svjesno, razumljeno i pojmljeno. Filozofija se vraća na to prethodno razumijevanje bivstva bića koje utemeljuje sve, pa i pokušava da ga razjasni.

Filozofija i znanosti — Šta jeste »priroda«, šta »povijest«, šta jeste »život«, itd. ne odlučuje se u fizici, u historiji, u biologiji. Određenjem biti svakog nekog predmeta bavi se filozofija, koja tim zadatkom podstrekava regionalne onologije (ontičke znanosti). Pozitivne znanosti se ne zanimaju svakom nekom regijom kao takvom, već pojedinim bićem koje izbija u toj regiji. U određenim pitanjima i situacijama (»osnovni problemi«, »krize temelja«) i pojedinačna znanost poseže dosegnuti svoje prve temelje, revidira njihove kategorije i isponova određuje njihove granice. Ona se osvješćenjem o svojim granicama može osigurati od osnovne opasnosti svake znanosti, da ono što su one istražile već smatra cjelinom bića. Ako znanost dopadne te opasnosti, nastaju kako pretjeranosti tako i nedostatnosti: biologizam, psihologizam, sociologizam, itd. Naprotiv, vlastitim određenjem granica, pojedinačna znanost se osvješćuje o svojoj parcijalnosti, dopušta da u toj parcijalnosti bude (dakako samo) negativno prisutna cjelina bića i time ostaje otvorena za plodonosan odnos prema filozofiji, koja doduše nikako ne može preuzeti pojedinačne zadatke istraživanja, ako teži sačuvati univerzalnost odnosa onoga najopćenitijeg i onoga najosnovnijeg, ali koja — motreći u drugom pravcu — nastoji izići na čistinu cjeline bića i bića u cjelini.

Filozofija kao osvješćenje — Pitanje o bivstvu, ma kako shvaćeno, uključuje određeni odnos onoga tko filozofira prema samome sebi. Stojeći u prethodnom razumijevanju bivstva, čovjek se obično već uvijek povinovao pojedinačnom biću. On stoji samo u odnosu prema ovoj ili onoj stvari a pritom je zaboravio osnovni odnos prema bivstvu, koji ga kao čovjeka konstituira na izuzetan način. U tom osnovnom odnosu čovjek je upućen na »cjelinu bića«, i svoju puninu bića ne može ozbiljiti pojedinačnim odnošenjima prema pojedinačnom biću i njegovom razumijevanju. Iz zabačenosti među stvarima natrag poziva filozofija. Poziv natrag poziva zbiva se kao »osvješćenje« koji se ne odvija kao neka vrsta djelatnosti pored ontičkog zanimanja ontičkih znanosti i zanimanja za ono ontičko, već se jedino može dešavati samim tim zanimanjem koje iznosi pod bezuvjetnim vidom bivstva općenito. Tek iz cjelinskog osvješćenja čovjek može punosmisaono djelati i punosmisaono biti.

Filozofija u odgoju — Odnos filozofije i pedagogije se prema momentu »osvještenja« određuje u filozofiji. Utoliko ukoliko čovjek jedino na filozofijski način sazrijeva do punine slike svijeta, filozofijsko osvješćavanje i držanje je takođe dio zadatka obrazovanja i odgoja. Saobrazno tomu, filozofija se u pedagogiji s jedne strane pojavljuje kao dovodenje do općeg filozofijskog osvještenja, kao filozofijska propeutika marksizma, s druge strane kao zadatak da čovjek tako sebe osvijesti u pogledu najviših ciljeva, da on njih ne samo uzme k znanju, već da se njima potrese i da budu obuzet njihovim zahtjevnim karakterom. Apsolutizirano »filozofijsko držanje« razara pravi smisao odgoja i time bit i mogućnost pedagogijske znanosti. Njegova najviša i prava teškoća počiva u iznalaženju i sprovođenju unutarnjeg pomirenja momenta i dimenzija.

Filozofija i nastava — Filozofija nastoji oko znanja o tomu, šta (ili bolje: »tko«) jeste čovjek i kakav mu položaj pripada unutar cjelokupne zbiljnosti. Ona je, dakle, kao i svako znanje, podobna za proučavanje u tom smislu. kako ona nudi ono dosad filozofijski mišljeno i, ujedno i načelno, kako upućuje na spoznaju, uspoređivanje i prosuđivanje. Ona utoliko nije »naučiva« ukoliko nije moguće prenijeti, već najvećima pobuditi i voditi sposobnost spoznavanja, ljubav prema istini i opsjednutost načelnom upitnošću. Filozofija, dakle, može prožimati i utememjivati nastavu, kao i biti vlastiti nastavni predmet.

Filozofijsko prožimanje nastave — Filozofija usnosi u zadatak škole/fakulteta, da pomoću znanja i vježbe učini valjanim za život u dubokom i obuhvatnom smislu. Ona ukazuje na teškoće koje se tom zadatku suprotstavljaju od strane čovjeka općenito, sa strane određenih grupa i sa strane datog vremena, te traži za sredstvima da se sukobi sa tim teškoćama i da ih osmisli.

— Ona je pritom predusretljiva naročitoj sklonosti mladog čovjeka da načelno pita i sumnja, da jasno odgovara i bezuvjetno bude odgovoran. Ona dostaje zahtjevu za pregledom cjeline i za sažetošću iz dubine.

— Ona daje povoda nastavniku da sebi objasni pretpostavke, uvjete i granice svojega podučavanja.

Ona daje

— Ona nuka na to, da se riječ, naročito na način razgovora, spozna i njeguje kao izraz zajedničkosti; razgovor naročito kao umijeće pitanja, razumijevanja, odgovaranja.

Ona treba da potvrdi dostojanstvo znanja i da njeguje spoznajni stav držanja, koji je uvjet spoznavanja i posrednog mijenjanja svijeta.

Filozofijsko utemeljenje nastave — Filozofija nastoji oko toga, da učini jasnijim čudo jezika, jezika koji je osebujan način da se ospolji nutrinjsko. Jezika koji je neophodan uvjet prevladavanja upojedinačavanja pojedinačnosti, koji je zbor i zborište zajednice, kako-god iz dubine

prošlosti tako isto u širinu sadašnjosti. Jezika u kome se svijet na izuzetan način zbiva. Jezika koji pruža pristup svijetu i koji je riznica znanja, koji kao najtananija opna između Ja i Ti, između Ja i njegove izvanjezičke djelatnosti čovjeku može razjasniti njegov poseban položaj. Jezika kao doma bivstva. Jezika, konačno da se kaže, koji pokušava da razjasni osnovne pojmove koje pretpostavljaju pojedinačne stručne nastave.

Filozofija kao nastavni predmet — Pojam filozofije ima, prije svega drugoga, da objasni da li može i treba da bude znanost ili svjetonazor. Kao svjetonazor u smislu racionalne ili sekularizirane religije ona nije moguća, pošto onda ne bi bila struka za sve, već jedino još ispovijed za neke. Kao znanost se trudi oko »cjeline zbiljnosti«, utoliko ukoliko je ona racionalno dostupna. Njen cilj je dospijevanje do što je više moguće dubokosežnog, jedinstvenog shvatanja, koje čovjeku pruža razumijevanje njegova položaja unutar cjelokupne zbiljnosti i potom ga dovodi izmirenju sa njegovom biti — biti čovjekovom.

Literatura:

- Josip Marinković, *Dvojnost filozofije i metode marksističkog obrazovanja*, u knjizi: »Problemi filozofskog marksističkog obrazovanja«, Zagreb 1979, s. 65—83.
- Josip Marinković, *Filozofija nastave*, u knjizi: »Utemeljenost odgoja u filozofiji«, Zagreb 1981, s. 29—39.
- Josip Marinković, *Metodika filozofije*, u knjizi: »Metodika nastave filozofije«, Zagreb 1983, s. 7—16.
- Boris Kalin, *Važnost metodičkih postupaka na svim stupnjevima nastave*, u knjizi: »Logika i oblikovanje kritičkog mišljenja«, Zagreb 1982, s. 20—22.
- Josip Marinković, *Značenje metodike*, u knjizi: »Metodika nastave osnovna marksizma«, Zagreb 1979, s. 9—21.
- P. Natorp, *Philosophie und Pädagogik* Marburg 1909.
- J. Cohn, *Der Geist der Erziehung. Pädagogik auf philosophischer Grundlage*. Leipzig 1919.
- W. Brezinka, *Grundbegriffe der Erziehungswissenschaft. Analyse, Kritik, Vorschläge*. München 1977.
- Hans-Georg Gadamer, *Problem metode i Obrazovanje*, u knjizi: »Istina i metoda«, prev. Slobodan Novakov, Sarajevo 1978, s. 29—45.

Dušan Travar: DER PHILOSOPHIEUNTERRICHT ALS EIN
PHILOSOPHISCHES UND DIDAKTISCHES PROBLEM

Zusammenfassung

Der Autor analysiert das Problem des Zusammenhangs zwischen Philosophie und Philosophieunterricht, also das Auffassen der Philosophie als eines didaktischen Problems. Der Begriff und die Bedeutung der Methode als solcher weisen darauf hin, dass die Unterrichtsmethode auf wissenschaftliche Methoden angewiesen ist und weist auch auf die Gegenstandsverschiedenheit beider hin. Der Begriff und die Bedeutung der Methodik wird aus der Notwendigkeit für spezielle, sogar auch philosophische Methodik profiliert.

Man beschreibt den gegenwärtigen Stand der Methodik unserer Theoretiker (vo Despot, Josip Marinković, Boris Kalin) und deutet auf den Methodizismus, pädagogischen Dilettantismus und auch auf den Status der Lehrenden bezüglich der möglichen permanenten Verbesserung der Lehrmethoden hin, wie auch auf die Relation zwischen Lehrtheorie und Unterrichtspraxis.

Um die Philosophie als einen Unterrichtsgegenstand zu bestimmen, bringt der Autor in Zusammenhang den Begriff der Philosophie, die Beziehung der Philosophie zur Wissenschaft, die Philosophie als einen Sichbesinnungsprozess, die Philosophie in der Edukation, die Beziehung der Philosophie zum Unterricht und das Durchdrungensein des Unterrichtes von der Philosophie.